

KAANON JA MARGINAALI

Kulttuuriperinnön vaiennetut äänet

Toimittaneet

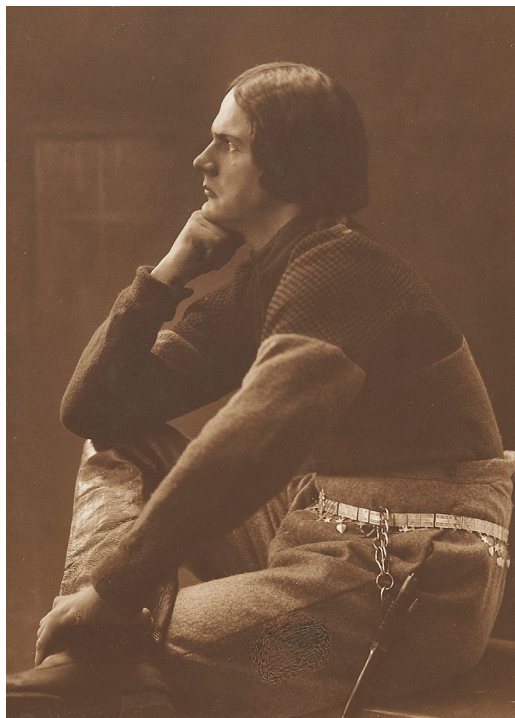
Niina Hämäläinen ja Lotte Tarkka

”Suomalainen kantele kunniaansa!”

Aapo Similän Yhdysvaltain-kiertue 1938–1939

Aapo Similä (1891–1972) tuli tunnetuksi jo 1910-luvulla laulajana ja muusikkona, ja häntä nähtiin niin teatterilavalla kuin oopperasakin. Laulutunteja Similä otti muun muassa oopperalaulaja Emmy Achtelta ja esiintyi 1920- ja 1930-luvuilla levylaulajana. Similän tavaramerkiksi tulivat 1930-luvulla kiertueet, joissa hän lauloi kansanlauluja jussipaitaan pukeutuneena ja säesti itseään kanteleella. Julkisuuteen hän nousi erityisesti *Kalevalan* juhluvuonna 1935. *Aamulehdelle* Similä totesi, että kantele sopii erityisen hyvin kansanlaulun ”säestimeksi”, koska lauluäänen täytyy mukautua soittimen herkkyyteen: ”[J]uuri tällaisessa hiljaisessa hyräilyssä suomalaisen kansanlaulun mielteliäs, filosofoiva sävy pääsee parhaiten esille ja oikeuksiinsa” (*Aamulehti* 24.11.1935).

Similän uran alkuvaihe 1910-luvulta 1930-luvulle sijoittuu vaiheeseen, jolloin itsenäinen Suomi pyrki tekemään itseään kansainvälisesti tunnetuksi. Tästä hyvä esimerkki on ulkoministeriön Suomi-Filmiltä vuonna 1922 tilaama dokumenttielokuva *Finlandia*, jota esitettiin paitsi Euroopassa myös Pohjois- ja Etelä-Amerikassa (Salmi 2015, 29–30). Kult-

Aapo Similä esiintymisasussa. Atelier Paris 1930. Kuva: Museovirasto, Fazerin konserttitoimiston koelma.

tuurin voimalla haluttiin rakentaa mielikuvia Suomesta, kuten oli tehty jo ennen itsenäistymistä (Smeds 1996; Salmi 2008, 330–347). Tätä kansainvälistä näkyvyyttä pyrki myös Aapo Similä edistämään. Hän teki vuonna 1935 laajan Euroopan-kiertueen, johon hän sai ulkoministeriön tukea. Vielä suurisuuntaisemman kiertueensa hän toteutti Yhdysvalloissa vuosina 1938–1939, tällä kertaa ilman virallista kannustinta, omien verkostojensa ja lopulta myös Kalevan Ritarit -nimellä tunnetun seuran avustamana.

Artikkelimme tavoitteena on pohtia Similän Yhdysvaltain-kiertuetta suomalaisen kulttuurin edistämisen, kulttuuriviennin, näkökulmasta.¹ Suomalaiseen julkiseen keskusteluun sana ”kulttuurivienti” ilmestyi 1920-luvulla, jolloin pienen maan kansainvälisen näkyvyyden edistämistä pidettiin erityisen tärkeänä.² Yhdysvaltain-kiertueellaan Similä asetui palvelemaan tätä päämäärää ja samalla edistämään yhteydenpitoa ulkosuomalaisiin. Jo laajuutensa vuoksi kiertue ansaitsee tutkimuksellista huomiota, sillä se oli suomalaisen esittävän taiteen historiassa poikkeuksellisen mittava. Kiertue ulottui New Yorkista Los Angelesiin ja kattoi lähes 150 konserttia. Milaista kuvaa suomalaisesta kulttuurista kiertue rakensi ja mitkä tekijät siihen vaikuttivat? Kiertue toteutui Suomen rajojen ulkopuolella, ympäristössä, jonka asukkaat olivat pääosin lähteneet kotimaastaan 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä tai 1900-luvun alussa (Kero 1997, 13–14). Similän kiertue ulottui alueelle, jossa kuulijat saivat vain harvoin kuulla Suomesta tulleita esiintyjä, ja heidän omat muistonsa Suomesta kumpusivat ehkä vuosi-

kymmenien takaa. Samalla he elivät monikulttuurisessa ympäristössä, modernisoituvassa yhdysvaltalaisessa yhteiskunnassa (Virtanen 2014, 173–203). Miten Aapo Similä toteutti kiertueensa ja miten hän puhutteli yleisöä esiintyessään siirtolaisyleisölle? Kiinnostavaa on, että Similä pyrki tiedottamaan matkansa kulusta säännöllisesti ja lähetti ahkerasti matkakirjeitä suomalaisille sanomalehdille. Kiertueen kautta, välillisesti, hän halusi vaikuttaa valtakulttuuriin kotimaassa. Tässä artikkelissa näkökulma kulttuuriin avautuu yhden toimijan kautta. Similä esiintyi Suomen virallisena ja epävirallisena edustajana ensin eurooppalaisten yleisöjen ja sen jälkeen Yhdysvaltain siirtolaisyleisön edessä.

Artikkelimme rakentaa ensin pohjaa kiertueelle tarkastelemalla sekä Similän Euroopanmatkoja että suomalaisten taiteilijoiden aiempia retkiä Yhdysvaltoihin. Tämän jälkeen tutkimme itse kiertuetta, sen valmistelua, kulkua ja merkityksiä. Lähdeaineistona käytämme Juhani Similän hallussa olevaa leikekokoelmaa, Aapo Similän omaelämäkerrallisia teoksia sekä suomalaisia sanoma- ja aikakauslehtiä, jotka ovat digitoinnin ansiosta kattavasti käytettävissä juuri vuoteen 1939 asti. Aiemmassa tutkimuksessa on väitetty Similän Pohjois-Amerikan-kiertueen ulottuneen Vancouveriin, Kanadaan asti (Jalkanen 1992, 11), mutta kuten artikkelimme osoittaa, kiertue toteutui kokonaisuudessaan Yhdysvalloissa. Kiertueen rekonstruktio perustuu aiempaan Carl Rahkosen ja Juhani Similän tekemään tutkimustyöhön (*Finnish American Reporter* February 2021), joka on nähtävissä myös videomuodossa (Rahkonen, Similä & Salmi

2020) ja joka on esitelty Maailman musiikin keskuksen Aapo Similä -verkkonäyttelyssä.³

Kanteletrubaduurina ulkomailla 1935–1938

Ennen Yhdysvaltoihin lähtöään Aapo Similä oli kokenut kiertue-esiintyjä sekä kotimaassa että ulkomailla. Suomessa karelianismi ja siihen kytkeytyvä kanteleen merkitys alkoivat hiipua jo 1920-luvulla (Hakala 1997, 7), ja ehkä juuri siksi Similä suuntasi 1930-luvulla kanteleensoittonsa pikemminkin kansainväliselle yleisölle, osana suomalaisen kulttuurin edistämistoimia. Similä oli ensimmäisen keran laulanut ulkomailla ohjelmistoaan ruotsiksi Tukholman radiossa vuonna 1928 (Similä 1953, 53). Ratkaisevan sysäyksen antoi kuitenkin *Kalevalan* 100-vuotisjuhla vuonna 1935. Silloin ulkoministeriö tuki kiertuetta, joka sisälsi esiintymisiä sekä Euroopan maiden radiokanavilla että Suomen lähetystöjen kutsuilla. Lähetystöjen kautta ministeriö huolehti myös käytännön järjestelyistä. Similä astui suomalaisen kulttuurin määrittelijäksi, sillä hän sai vapaat kädet suunnitella niin ohjelmistonsa kuin esiintymistapansakin.

Similän johtotähdeksi tuli pentagrammi, jonka kautta hän esitteli kanteletta eurooppalaiselle yleisölle. Viisikantamerkki saadaan esiin, kun kolme viisikielistä kannelta asetellaan tietyllä tavalla päällekkäin ja lomittain. Viisi oli Similälle henkilökohtaisesti tärkeä luku. ”Minä uskon jatkuvasti viisikantaan, ikivanhaan taikamerkkiin”, totesi Similä *Seura*-lehden haastattelussa 20. huhtikuuta 1938.

”Onhan sanassa Suomi viisi kirjainta. Uskon myös, että onnetar on minulle uskollinen, niin kauan kuin en hylkää pyhää pentagrammaa.” Kiertuetta varten Similä laajensi vertauskuvallisuutta Suomen maantieteeseen, maan tunnetuimpiin säveltäjiin, ohjelmistoonsa ja sen säestykseen. Ohjelmiston keskeisiksi säveltäjänimiksi Similä valikoi viisi kotimaassa ja ulkomailla tunnettua säveltäjää, jotka saivat kukin edustaa omaa maakuntaansa: Jean Sibeliuksen Hämeenlinnasta, Hämeen vanhasta pääkaupungista, Erkki Melartinin Käkisalmesta, eteläisestä Karjalasta, Selim Palmgrenin Porista, Satakunnasta, Toivo Kuulan Vaasasta, Etelä-Pohjanmaan pääkaupungista ja Leevi Madetojan Oulusta, Pohjois-Pohjanmaan pääkaupungista. Similä totesi myöhemmin tarkastelleensa näin Suomen taide-elämää maakunnallisesta näkökulmasta. Tällöin avautui hänen eteensä näkymä kuin vanhasta ryijystä, joka oli värikäs, harmoninen kuva Suomen kansasta. Hän oli tutustunut ”viisikannan säveltäjäryhmän” jäseniin henkilökohtaisesti. Similän mielestä he kuvastivat persoonallisuuksina ”oman heimonsa” ominaisuuksia: Sibelius jyrkeänä ja karuna hämäläisenä, lähes yhtä jäyhänä ja totisena satakuntalainen Palmgren, Melartin vilkkaana karjalaisena, Toivo Kuula kuohahtelevana ”Härmän häjynä” ja vihdoin Madetoja ”tuumailevana ja rauhallisena kuin koko Pohjois-Pohjanmaan kansa”. (Similä 1941, 82–86.) Maakunnallinen ajattelu oli ollut olennainen osa suomalaisuuden rakentamista Topeliuksen *Maamme kirjasta* (1875) lähtien, mutta Similä vei ajatuksen pidemmälle sekä pentagrammisymboliikan kautta että yhdistämällä suomalaisen taide-

musiikin keskeiset tekijät osaksi maakuntien muodostamaa kokonaisuutta.

Kun ohjelmassa viisi säveltäjää edusti omaa maakuntaansa, ”piti myös siinä esiintyvien laulujen kuvastaa suomalaista kansanluonnetta niin puhtaasti, aidosti ja monipuolisesti kuin mahdollista”. Similä sai ”ulkomaiseen edustukseen” lopulta valituksi 15 laulua: lyyriisiä lauluja, romansseja, humoreskeja ja sotilaslauluja. Hän jakoi ohjelmistonsa kahteen osaan. Ensin hän lauloi itse kanteleensa säestyksellä. Jälkiosan hän sovitti kanteleelle ja viidelle orkesterisoittimelle. Jotta eurooppalaiset kuulijat ymmärtäisivät laulujen tekstejä, hän käännätti ne ammattikäntäjillä viidelle kielelle, ruotsiksi, eestiksi, latviaksi, unkariksi ja saksaksi. (Similä 1941, 82–86.)

Similän lavaolemusta korosti villapaita. Ensimmäisen pohjalaisen villapaitansa hän teetti vuonna 1920 laulaessaan Helsingin Café de Paris’ssa Vilhon- ja Mikonkadun kulmassa. Paidan vaellus jatkuu Suomalaisessa Oopperassa, jossa Similä oli kokeillut Jussi Harrin roolia Leevi Madetojan oopperassa *Pohjalaisia* vuonna 1924. Siitä lähtien jussipaidasta ja pitkävartisista saappaista tuli Similän esiintymisasu hänen pitämässään kantele- ja kansanlauluiloissa. Ulkomaista laulumatkaa varten Oulun Villatehdas valmisti Similälle erityisen villapaidan, johon värit valitsi Juho Rissanen (*Kaleva* 17.12.1934). Ulkomailla Similä tahtoi esiintyä suomalaisena ja erityisesti pohjalaisena taiteilijana (Similä 1953, 74). Similä rakensi kansanomaisuutta paitsi musiikillisesti myös visuaalisesti.

Palattuaan ensimmäiseltä Euroopan kiertueeltaan Similää haastateltiin moniin päivä-

ja aikakauslehtiin. *Vaasa*-lehdessä hän kertoi kiertueen kulusta:

Paitsi suomeksi, jouduin esittämään laulut ruotsin, saksan ja unkarin kielillä. Lisäksi luettiin asianomaisilla asemilla tekstit ennen esityksiä puolan, tšekin ja liettuan kielillä. Kaikkialla näkyi kantele herättävän yleistä huomiota. Osittain Kalevala-juhlien herättämästä mielenkiinnosta saan kiittää matkani onnistumista. Mutta toisaalta ovat myös Suomen lähetystöt tehneet matkan hyväksi paljon. Ilman niiden apua ei suunnitelmaa olisi pystytty toteuttamaan. (*Vaasa* 1.4.1935.)

Toisella Euroopan kiertueellaan keväällä 1936 Similä esiintyi Latvian radiossa suomalaiselle musiikille omistetussa illassa orkesterin soittaessa Sibeliuksen ja Palmgrenin sävellyksiä. Lähettiläs Palin kutsui Latvian hallituksen, armeijan, valtion viranomaisten, diplomaattikunnan, taiteen ja tieteen edustajat illanviettoon, jossa Similä esiintyi kanteleineen viulistin ja sellistin säestämänä. Samalla kiertueella Liettuan suurin lehti *Lietuvos Aidas* julkaisi Similän haastattelun, jossa tämä kertoi suomalaisista kansanlauluista, kanteleensoittajista ja konserttimatkoistaan. (Similä, leikekirja 1936–1937.)

Helmi-maaliskuussa 1938 Similä kiersi esiintymässä kahdeksassa Euroopan kaupungissa, Tallinnassa, Riiassa, Kaunasissa, Königsbergissä, Varsovassa, Budapestissä, Bernissä ja Tukholmassa. Radioesiintymisten lisäksi matka sisälsi kolme julkista konserttia Tallinnassa, Riiassa ja Budapestissa. Tallinnassa pidetyn konsertin ohjelman Similä esitti kokonaan viron kielellä.⁴ Yleisradio lähetti konsertin suorana Suomen radiokuuntelijoille (*Kaleva* 13.2.1938).

Näiden konserttien aikana Similällä oli jo mielessään vielä laajempi kiertue Yhdysvaltoihin, jossa olisi otollinen siirtolaisyleisö ja jossa suomalaiset artistit olivat 1920- ja 1930-luvuilla kiertäneet. Valmistautuminen oli alkanut. Tuleva Yhdysvaltain-kiertueen ohjelma käsittäisi 22 laulua, viisi enemmän kuin Euroopan kiertueilla. Paikallisille järjestäjille Similä lähetti ohjeet: lauluilloissa ei käytettäisi pianoa, ainoastaan kanteletta, jolla laulaja säestää itse laulujaan, sekä muutamia orkesterisoittimia. Ohjelman alkuosaan tarvittaisiin viisihenkinen yhtye: viulu, alttoviulu, sello ja kaksi klarinettia, pienemmillä paikkakunnilla ainoastaan viulu ja sello. Konserttipäivänä olisi vähintään tunnin kestävä yhteisharjoitus. Soitinavustus olisi ohjelman alussa 15 minuuttia ja lopussa 30 minuuttia. Ohjelman loppuosaan tarvittiin vähintään viisi, korkeintaan kymmenen mieslaulajaa. Laulajien ja soittajien ei tarvinnut olla suomen kielen taitoisia. He suorittaisivat tehtävänsä painetuista nuosteista. Laulajista puolet olisi tenoreita, toinen puoli bassoja. Heillä olisi tilaisuus harjoitella tehtävänsä ennen konserttipäivää. (Similä, leikekirja 1938–1939.)

Siirtolaisyleisö oli tottunut iltamatyyppiin ohjelmistoon. Amerikansuomalainen musiikkikulttuuri nojautui pitkälti raittiusseurojen ja työväenyhdistysten järjestämiin tilaisuuksiin (Rantanen 2017, 38–59; Virtanen 1986, 145–208). Iltama-ajatukseen viittasi Similän toive siitä, että ohjelman alkuosassa kuulutaisiin V. A. Koskenniemen runo ”Pohjanmaa” paikallisen näyttämötaidetta harrastavan henkilön esittämänä ja ehkä jokin humoristinen

runo. Ohjelman lopuksi olisi tanssia ja rattoisaa seurustelua. (*Päivälehti* 1938; Similä, leikekirja 1938–1939.) Nämä ajatukset ja valmistelvat toimenpiteet mielessään Aapo Similä lähti lokakuussa 1938 esiintymään laajasti amerikansuomalaiselle yleisölle.

Suomalaisten taiteilijoiden aiemmat vierailut Yhdysvalloissa

Aapo Similän tavoite Yhdysvaltain-kiertueen toteuttamiseksi kumpusi siitä aiemmasta perinteestä, jossa suomalaiset taiteilijat olivat matkustaneet Atlantin tuolle puolen. Yhteydenpito Pohjois-Amerikan ja Suomen välillä oli ollut vilkasta jo siirtolaisaallon alusta, 1860-luvulta lähtien, aluksi nimenomaan Suomesta Pohjois-Amerikkaan, myöhemmin myös toiseen suuntaan (Rantanen 2017, 56; Rantanen 2019, 85–103). Similä hyötyi niistä kokemuksista, joita aiemmat taiteilijat olivat saaneet. Esiintymispaikoista ja organisaatiosta oli jo ennakkokäsitys, ja samoin yleisöstä, sillä yhdistystoiminnan keskeinen merkitys amerikansuomalaisten musiikkikulttuurille tunnettiin. Ensimmäisenä suomalaisten asuinseuduille kulkeutui vuonna 1901 esiintymään 18-vuotias kanteleensoittaja Olli Suolahti, joka kauhistui alkeellisia esiintymisoloja. Suolahden mukaan edes juhlahuoneistoja ei ollut useimmilla paikkakunnilla. Suomalaiset vuokrasivat jonkin kapakan yläkerrassa sijaitsevan tanssisalin, jossa hän sai ”esittää kotimaista ohjelmaansa enimmäkseen hyvinkin runsaalle kuulijakunnalle”. Suolahdelle jär-

jesty esiintymisiä Michiganissa ja Chicagossa. (Suolahti 1946, 19–29.)

Kirjassaan Suomen ja amerikansuomalaisten suhteiden kehittymisestä Rafael Engelberg (1944, 302–310) sivuaa suomalaisen kirjallisuuden ja taiteen vientiä amerikansuomalaisten keskuuteen. Engelbergin mielestä kotimaisen taiteen viennillä on ollut amerikansuomalaisten elämässä huomattavasti suurempi merkitys kuin yleensä luullaan. Musiikin ja näyttämötaiteen alueelta hän mainitsee muun muassa Oskar Merikannon Duluthiin asti ulottuneen konserttimatkan vuonna 1900. Merikannon tapaan suomalaissiirtolaisten keskuudessa Keskilännessä kierteli Pasi Jääskeläinen kannel- ja laulukonsertteja esittämässä vuosina 1902 ja 1907. Kupletteja laulava ja kanteletta soittava peikkomainen ilmestys herätti huomiota:

Täällä Kuparisaarella ja myöskin Hancockissa kävi toukokuun loppupäivinä antamassa laulukonsertteja oikein suomalainen ukon tallukka komeapartainen Pasi Jääskeläinen. – – Ei niin paljon ole nähty yleisöä missään iltamissa kuin Pasiin konsertissa oli. (*Käkisalmen Sanomat* 26.6.1907.)

Suolahden, Merikannon ja Jääskeläisen lisäksi moni muu taiteilija kiersi siirtolaisyleisön parissa. Engelberg mainitsee muun muassa Kirsti Suonion näytelmä- ja lausuntaillat pianisti Martti Similän säestyksellä sekä lausunta- ja lauluiltoja antaneen Markus Raution. Tukea toiminnalle antoivat New Yorkissa näytelmäseuroja johtanut Aarre Linnala ja New Yorkissa toiminut Aarne Orjatsalo (Engelberg 1944, 302–310).

Suomalaiset esiintyjät havaitsivat 1920-luvulla, miten voimakkaasti vuoden 1918 tapahtumat olivat vaikuttaneet tunteisiin ja siten yleiseen ilmapiiriin. Tästä jännitteisyydestä myös Aapo Similä oli tietoinen, sillä se oli välttämätöntä ottaa huomioon esiintymispaikkoja valittaessa. Oopperalaulaja Wäinö Sola teki Yhdysvaltoihin kolme matkaa, 1920, 1925 ja 1928. Ennen sisällissotaa suomalaisten esiintyjien vierailut Amerikan puolella näyttivät sujuneen rauhallisesti, mutta Sola sai jo ensimmäisellä matkallaan kokea ilmapiirin muuttuneen:

Vapausotamme ja sitä edeltänyt venäläisvalta ja sisällissodan kauhut olivat jakaneet heimomme kahteen toisilleen vihamieliseen leiriin. Suomalaisen siirtolaisten keskuudessa riehuivat intohimot kiihkeänä. Iskettiin sokeasti silloinkin, kun siihen ei olisi ollut mitään syytä. Mieleton luokkasota raivosi, vaikka ihmisten välillä ei ollut mitään eroa kaikkiaan me olimme työtä tekeviä, elimme työstämme. Mutta käsitykset työnteosta olivat niin sekaantuneet, että vain raaka ruumiillinen työ oli eräiden mielestä hyväksyttävää. Henkisen työn tekijät loivat muka vain loisia, joiden ei olisi tarvinnut saada ruokaakaan. Sen sain minäkin kokea. (Sola 1952, 8–9.)

Aмерикansuomalaisten aatemaailma ja järjestötoiminta jakautui karkeasti ottaen kahtia vasemmiston ja kansallismielisen oikeiston kesken. Sekä vasemmiston että oikeiston kannattajien keskuudessa haaleilla oli tärkeä merkitys. Niissä esitettiin näytelmiä, kuunneltiin musiikkia ja kulloisenkin aatteen hengen mukaisia puheita ja järjestettiin varainkeruutilaisuuksia. (Nygård 1998, 9.) Jos Suomesta

saapuneella taiteilijalla ei ennakkoon ollut kiinnitystä vakiintuneeseen instituutioon, kuten oopperataloon, esiintyjä joutui 1920-luvulla työväentalojen kuulusteluihin ja syyniin. Puolueettomana ei työväenhaaleilla voinut esiintyä vaan piti tunnustaa oikeaa väriä. ”Mielipiteitään punainen aines piti selvänä, että meidän vapautemme ja itsenäisyytemme tuhoutuu aivan pian”, muisteli Waino Sola (1952, 21, ks. myös 164–165) ensimmäistä matkaansa vuonna 1920. Amerikansuomalaiset porvarilliset lehdet tasoittivat Solan matkaa, mutta kiertueen jälkeen jäi kokemus paikoista, joihin hän ei enää halunnut palata (mt., 26).

Kun kuplettilaulaja J. Alfred Tanner saapui ensi kertaa Yhdysvaltoihin vuonna 1921, kommunistit olivat perustaneet Workers Party of American, jonka jäsenistä peräti puolet oli suomalaisia. Jakolinja maltillisiin sosialisteihin ja kommunisteihin johti useilla paikkakunnilla kahteen kilpailevaan työväentaloon. (Seppälä 2009, 316.) Tannerin vakaumusta tutkittiin 15. maaliskuuta 1922 Duluthin Workers’ Operaalalla. *Suomen Työmies*-lehti ehti jo 18. maaliskuuta iloita Tannerin saarosta, sillä ”huoneistoja ei ole saanut, kun on puolueeton”. Tannerin saarto purkautui kuitenkin lopulta, ja hän pääsi jatkamaan kiertuettaan sovinnollisissa merkeissä, joskin kokemuksistaan järkyttyneenä. Vastoinkäymiset jatkuivat Tannerin seuraavalla kiertueella, joka alkoi New Yorkista joulukuussa 1923. Ensikonsertti New Yorkin työväentalolla sujui hyvin, samoin muilla sosialistiosastojen haaleilla Massachusettsissa. Yleisö oli kiitollinen, mutta paikalliset kommunistit Lanesvillessä pahastuivat. Syynä oli Tannerin ”foni-laulujen” eli hupilaulujen suosio. Niiden

koettiin uhkaavan kommunistien omaa kansatusta ja hämähäyttävän näkyvistä poliittiset päämäärät. Kommunistit laskivat liikkeelle konsertin alla huhun, jonka mukaa Tanner oli ”Suomesta importeerattu lahtari, joka kapinan aikana tappo punasia tukuttain kuin russakotia”. Clevelandissa Tanner taas ärsytti arvostelijoitaan esiintymällä kilpailevilla haaleilla. Minnesotassa ja Michiganissa konsertista kirjoitettiin alentuvasti, jos lainkaan. Lehdissä Tanner vastaanotettiin ”humpuukilaulajana”, joka oli ”työläisten niskoilla elostelija”. (Seppälä 2009, 325–328, 335–338.)

Koettelemuksia koki myös vuosina 1924 ja 1925 Yhdysvaltoja kiertänyt Elli Tompuri. Kommunisteilla oli uusimmat ja parhaat haalit, ja Tompuri sai käyttää kaiken suostuttelutaitonsa saadakseen haluamansa salin. Johtokunta vetosi sääntöihin, joiden mukaan tiloja ei vuokrata ulkopuolisille. (Tompuri 1945, 22–23.) Tatu Pekkarinen ja Matti Jurva puolestaan pääsivät vuonna 1927 esiintymään New Yorkin kommunistihaaleilla, mutta vastaanotto oli hyytävä (Pekkarinen 1929, 32–35).

Nämä 1920-luvun kokemukset olivat epäilemättä kantautuneet Aapo Similän korviin. Samalla oli selvää, että Yhdysvalloissa oli varteenotettava yleisö juuri sellaiselle musiikille, jota Similä halusi esittää. Similällä oli myös tukijoita, jotka saattoivat avustaa laajan kiertueen toteutuksessa. Näihin kuului pianisti ja säveltäjä Martti Nisonen, joka oli vuodesta 1922 lähtien toiminut Michiganin Hancockissa Suomi-Opiston musiikinopettajana. (Engelberg 1944, 199.) Similän kuusi kuukautta kestänyt kiertue osui ajallisesti suotuisaan kohtaan. Ylioppilaskunnan laulajat oli juuri teh-

nyt menestyksellisen kiertueen Keskilännen suomalaisalueille 1937–1938 (Ruusuvuori 1939).

Kiertueen tukijat Carl H. Salminen ja Kalevan Ritarit

Aapo Similä oli koko uransa ajan siirtynyt sujuvasti projektista toiseen, ja nyt oli vuorossa ”kansanlaulu- ja kantelekiertue Yhdysvaltoihin” (*Itä-Häme* 31.8.1938). Pohjois-Amerikassa yleisön suomalaiset juuret ja nostalgia pitivät yllä kiinnostusta kanteleperinteeseen, ja tähän kiinnostukseen Similä pyrki vastaamaan. Tärkeä lähtökohta oli paikallisten yhdistysten aktiivinen kulttuuritoiminta, jonka tukemana kiertue oli mahdollista toteuttaa. (Hakala 1997, 7.) Lisäksi vuonna 1938 juhliittiin Amerikan suomalaisasutuksen 300-vuotista olemassaoloa, mikä varmasti lisäsi mielenkiintoa suomalaisia juuria kohtaan.

Kiertueen toteutumisen avainhenkilöitä oli impressaario Carl H. Salminen. Kaivostyöläisenä aloittanut Salminen oli Minnesotan Duluthissa toimivan Finnish Daily Company nimisen tuontitavarayhtiön johtaja, samoin Duluthissa ilmestyvän laajalevikkisen *Päivälehd*en sekä *Kalevain*en-aikakauslehden kustantaja ja päätoimittaja. Salmisen kustantamo julkaisi myös vuosittain ilmestyvää *Siirtokansan kalenteria* sekä kustansi ja käännätti englanniksi suomalaista kirjallisuutta. (Aaltio 1953, 46–48; Hakala 2007, 31, 57–58; Nygård 1998, 14.) Kaikkien muiden toimiansa ohella Salminen oli 1920-luvulta lähtien myös merkittävimpiä suomalaisten elokuvien maahantuojia ja le-

vittäjiä. Muita Aapo Similän kiertueen onnistumiseen vaikuttaneita elokuvamiehiä olivat liikemies Hjalmar J. Mäki ja käsikirjoittaja ja ohjaaja Lauri Lemberg, joka muun muassa toimi Aapon konserttiesittelijänä. (Nygård 1998, 9, 12–13; Similä, leikekirja 1938–1939.)

Similän kiertueen kannalta oli olennaista, että Carl H. Salminen oli Kalevan Ritarit -nimisen, vuonna 1898 perustetun sääntökunnan jäsen. Kalevan Ritarien perustaja oli Oulussa vuonna 1868 syntynyt John Stone (ent. Johannes Oxelstén), joka oli muuttanut Yhdysvaltoihin vuonna 1887. Aluksi hän työskenteli muiden suomalaisten tapaan kaivostyöläisenä Minnesotassa mutta muutti vaimonsa kanssa parempien olojen perässä Montanan Beltiin ja ryhtyi liikemieheksi. Stone halusi kohentaa suomalaisten elämää ja oloja, ja jo hyvin varhain Ritareiden toimintaan tuli mukaan taloudellisen tuen antaminen ahdinkoon joutuneille. Ritareiden säännöt, tunnukset ja rituaalit olivat hyvin samantapaisia kuin vapaamuurareilla. Jäsenillä oli kokouksissa omat nauhansa, merkkinsä ja kalevalaiset pukunsa takkeineen, solkineen, vöineen, miekkoineen ja työhtölakkeineen. (Engelberg 1944, 208–210; Similä 1943, 83–84; Söderling & Issakainen 2019.)

Kalevan Ritarit, *Knights of Kaleva* tai *Kaleva Lodge*, jolla nimellä sääntökuntaa nykyään myös yleisesti kutsutaan, otti perusihanteensa *Raamatusta* ja *Kalevalasta*, myyteistä ja sankaritarinoista. Se oli veljes- ja kulttuurijärjestö, jonka päämääränä oli suomalaisen kansallistunteen edistäminen ja säilyttäminen, veljesvihan, vainon, sorron ja kateuden hävittäminen sekä yksimielisyyys suurissa ja suvaitsevuus pienissä

asioissa. Ritarien toiminta lähti nopeasti käyntiin keskilännen ja itärannikon osavaltioissa. Ensimmäinen loosi syntyi Minnesotan Spartaan vuonna 1901. Mukana oli jo aivan alkuaikoina myös merkittäviä paikallisia kanteleensoittajia, kuten John Huhtala (1886–1969), jotka olivat tuoneet soittimensa mukanaan Suomesta. Kun sääntökunta kasvoi ja siihen liittyi uusia jäseniä, John Stone omaksui itselleen myyttisen sankarin, Väinämöisen, roolin ja resitoi yleisölleen Suomen kansan historiaa. (Ilmonen 1930, 104–111; Hakala 1997, 299; Hakala 2007, 31, 57–58; Engelberg 1944 209–210, Sundsten 1977, 14.) Kalevan Ritarien toiminnassa ”kalevalaisuus” ja kantele liitettiin vahvasti toisiinsa, mikä selittää kiinnostuksen Similän kiertueen tukemiseen.

Kalevan Ritareiden rinnalle syntyi jo vuonna 1904 myös Kalevan Naiset. Kun Ritareiden kokoontumispaikkoja kutsuttiin ”majoiksi”, Kalevan Naisten paikat olivat ”tupia”. Aapo Similän kiertueen onnistumisen kannalta niin Kalevan Ritareilla kuin Kalevan Naisillakin oli olennainen merkitys. Milloin tahansa konserttipaikalla oli Ritarien toimintaa, ja näin oli usein, konserttien esittelijäksi tuli ”kalevaisiin” kuuluva henkilö, Similä saattoi jo etukäteen luottaa järjestelyjen onnistumiseen ja siihen, että sai runsaan yleisön. Similä kirjoittaa myös, että aina kun hänelle missä tahansa esiteltiin henkilö, jolla oli rinnassaan pieni sinivalkoinen kolmiomerkki, tältä saattoi odottaa huomattavaa henkistä joustavuutta ja ymmärtävää suhtautumista hänen kansalliseen ohjelmaansa. (Similä 1943, 51, 83–84.)

Konserttien käytännön järjestelyistä huolehtivat konserttipaikkakunnilla paikalliset

ihmiset. Kalevan Naisten tehtäviin kuuluivat lippujen tarkistus, yleisön ohjaaminen omille paikoille, ohjelmien jakaminen, kysymyksiin vastaaminen ja yleisön auttaminen toilletteihin ja virvoitusjuomien äärelle. Paikallisten avustajien sanomalehtiin laatimat puffit ja konserttiesittelyt saattoivat välillä olla hyvinkin huvittavia: ”Kun kuningas Salomo oli murheellinen, soitti David hänelle harppua. Nyt meillä on Suomesta saapunut –”. (Similä 1943, 73; Similä, leikekirja, 1938–1939.)

Similällä oli Yhdysvaltoihin saapuessaan erheellinen kuvitelma, että Kalevan Ritarien toiminta ulottuu Atlantin rannikolta Tyynellemerelle (Similä 1943, 83). Vasta matkan aikana hänelle selvisi, että näin ei ollut. Lännessä vaikutti Kalevan Ritareita vastaava, mutta jäsenmäärältään sitä jonkin verran suurempi, Oregonin Astoriassa syntynyt ”Yhdistyneet Suomalaiset Kaleva Veljet ja Sisaret” (Engelberg 1944, 206–207). Järjestöt eivät koskaan yhdistyneet suurorganisaatioksi, sillä Kalevan Ritarit eivät halunneet liittyä avoimempaan ja leimallisesti sosiaalityöhön keskittyvään järjestöön (Söderling & Issakainen 2019).

Kalevan Ritarit halusivat tuoda majansa myös Suomeen. Wäinö Solaa oli 1920-luvulla pyydetty Kalevan Ritarien jäseneksi ja Helsinkiin suunnitellun seuran perustajajäseneksi. Neuvotteluja käytiinkin ahkeraan, mutta lopulta todettiin salaseuran sellaisenaan sopimattomaksi Suomen oloihin. (Sola 1952, 172–174; Söderling & Issakainen 2019.) Similän Yhdysvaltain-vierailun aikana Kalevan Ritareilla oli toisen kerran aikomus rantautua Suomeen, nyt Olympiakiesänä 1940, mikä saattaa selittää järjestön erityistä halukkuutta avustaa

Marjorie Edgarin kirje Aapo Similälle 1.5.1939. Vuoden 1939 alussa Carl Salminen järjesti Similälle tapaamiset kahden pitkäaikaisen ystävänsä, merkittävän suomalaisen kansanmusiikin ja folkloren keräilijän ja tutkijan Marjorie Edgarin ja Clara Stockerin kanssa. Kumpikaan Kalevan Ritarien ja Naisten tukemista entusiasteista ei polveutunut suomalaisista juurista, mutta molemmat hallitsivat suomen kielen. Edgar käytti opetus- ja tutkimustyössään Similän Kansanopiston laulukirjaa vuodelta 1913 ja Kansanlaulusovitelmia kanteleelle vuodelta 1927. Kirjeessään 1.5.1939 Edgar tarjosi Similälle radioesiintymisiä ja levyttämistä Kongressin kirjastolle, mutta ei tavoittanut paikkakunnalta toiselle liikkuvaa laulajaa. Laajasti Grenoblen, Sorbonnen ja Columbian yliopistoissa opiskellut Clara Stocker oli opetustyönsä ohella duluthilaisten lehtien musiikkikriitikko. Similän kiertueen viimeisen konsertin (Duluth 27. 4.1939) aluksi Stocker esitelmöi suomalaisesta kanteleesta. Kuva: Juhani Similän kokoelmat.

MARINE ON ST. CROIX
MINNESOTA.

May 1st, 1939.

Mr. Aapo Simila"
Care Päivälehti
Duluth.

Dear Mr. Simila,

I was delighted to receive your photograph last week, and wish to thank you for it, and to send you my greetings and all good wishes.

I heard your radio program on March 3rd from WEBC, and enjoyed it very much. I tried to arrange a radio broadcast on WTCN, St. Paul, on April 17th, but could not find out where you were to be at that time.

When shall you be in New York, and are you to be on the radio while you are in the East? The Library of Congress archivist would like to make some records of your singing, and he may be in New York in early May-how and where can he reach you? If you will write me directly-in Finnish, as I can read it-to this address, I hope it will not be too late for you to make the records. Shall you be at the World's Fair?

Thanking you once more for the assistance you gave me while in Minneapolis, and the pleasure of hearing your kantele and singing,

Sincerely,

Marjorie Edgar

kiertueen järjestelyissä. Similä pohti, voisivatko Kalevan Ritarit Suomeen tullessaan ja ”kalevaista” tietoutta uudelleen elävöittäessään varjella Suomen nuoria henkisiltä vaaroilta, jotka sitä aatteiden murroksessa vaanivat (Similä 1943, 84). Tässä mielessä Kalevan Ritarit edusti Similälle sellaista kulttuuria, jonka pitäisi palata vaikutusvaltaiseksi myös Suomesa. Tähän kokonaisuuteen Similän musiikilliset tavoitteet istuivat saumattomasti.

Kiertueensa kannalta olennaiseen Kalevan Ritariin, Carl H. Salmiseen, Aapo Similä oli todennäköisesti tutustunut jo Helsingissä.⁵ Kun Similä oli saanut Salmisen kiertueensa pääjärjestäjäksi, oli pääosa pohjatyöstä kiertueen onnistumiseksi tehty. Salmisen *Päivälehti* aloitti Aapon kiertueen ennakkomainonnan hyvissä ajoin. Elokuussa 1938 lehti esitteli kahdessa jutussa Aapo Similän, ilmoitti, että kiertueen järjestää Carl H. Salminen ja kertoi jo jakaneensa ennakkotiedot muille amerikansuomalaisille sanomalehdille. *Päivälehti* ilmoitti, että se huolehtii myös laulu- ja kanteleilloissa avustaville soittajistoille ja laulajille tarvittavan nuottimateriaalin jakelusta (Similä, leikekirja 1938–1939). Salminen oli informoinut myös suomalaislehtiä siitä, että valmistelut kiertuetta varten olivat täydessä käynnissä (*Kaleva* 13.9.1938).

Salminen ilmoitti, että Yhdysvaltoihin tultaessa tarvittiin 500 dollarin mairinnousuraha, mutta tätä kroonisesta rahapulasta kärsivällä Similällä ei ollut. Eikä hänellä mitenkään voinut olla samanlaisia rahankeräys- tai muita tukitoimikuntia kuin samaan aikaan Yhdysvaltoja kiertäneillä Ylioppilaskunnan laulajilla. (Ruusu vuori 1939, 188.) Similän onneksi

Yhdysvaltoihin menevät valtamerilaivat oli Euroopan kireän tilanteen vuoksi varattu kokonaan kahdeksi viikoksi, joten hänelle jäi hieman aikaa yrittää järjestää rahankeräysentiseen hyväksi kokemaansa tapaan keräysadressein ja Suomen kaupunkeja kiertävän junamatkan aikana henkilökohtaisesti yritysjohtajia ja yksityisiä rahamiehiä tapaamalla. Asiansa tueksi Similällä oli esitellä onnistuneiden Euroopan-kiertueiden tukiadressit, joiden nimelistaa kelpasi näyttää, olivathan kiertueita tukeneet Suomen merkkihenkilöt Ellen Svinhufvudista Sibeliukseen ja Mannerheimiin. Aapo Similä lähetti myös 50 teettämäänsä keräysmatkasta ja adressista kertovaa tiedotetta eri lehtiin. (Similä leikekirja 1938–1939; Similä 1943, 8–10.) Keräys kasvatti matkakassaa muutamia tuhansia markkoja, mutta ei tarpeeksi. Ongelman ratkaisi Suomen Höyrylaiva Oy:n valtamerentakaisen osaston johtaja, joka ehdotti Atlantin ylitykseen Queen Marya ja sähkötti saman tien Salmiselle, että tämä lähettäisi meno- ja paluuliput ja mairinnousurahan. Salminen hoiti asian välittömästi. Niinpä 22. lokakuuta Aapo Similä lähti Ilmattarella kohti Lontoota ja sieltä edelleen New Yorkiin. (Similä 1943, 11–17.)

Yleisöä etsimässä – New Yorkista Los Angelesiin

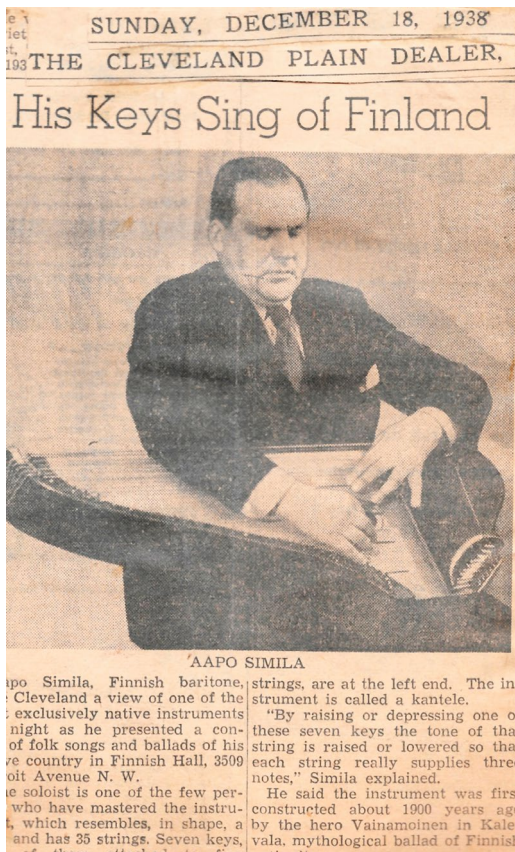
Ellis Islandin saapuvien tulijoiden listaan Aapo Similä kirjattiin 3. marraskuuta 1938. Takuu- ja yhteyshenkilöksi tarkkoine osoitetietoineen merkittiin ”Friend Carl H. Salminen”. Satamasta Similä vietiin autolla New Yorkin

suomalaisten asuinalueelle Finnish Harleemiin, jossa hän viikon kestävän oleskelunsa aikana asui vaatimattomassa huoneessa. Finnish Harlemissa työväentalot sijaitsivat lähekkäin, niin ikään siellä oli paljon suomalaisia liikkeitä, kuten partureita, suutareita, räätäleitä ja kelloseppiä. Selman Cabaret’ssa Similä ihmetteli New Yorkin vapautta: tanssijattarella oli verhonaan vain ”hopeinen viikunanlehti”. (Similä 1943, 20–21.)

Similä oli ajatellut, että lauluilloissa tarvittavat viisi soittajaa olisi löydettävä suomalaisten keskuudesta, mutta hän havaitsi pettymykseen, että haalien tansseissa soivat päällimmäisinä haitari ja saksofoni, eli musiikki oli ”jazzia”. Finnish Harlem oli myös pelottava. Valtaosa asukkaista oli mustia, mikä tuon ajan Suomesta tullutta laulajaa hirvitti (Similä 1943, 21–23). Similä vieraili lopulta myös useissa eri aateharrastuksiin lukeutuvissa suomalaiskerhoissa ja -yhdistyksissä. Sekä kommunistien Työn Tempelissä että Fifth Avenuen sosiaalidemokraattisessa työväentalossa, joka oli New Yorkin työväentaloista kaikkein tärkein, esitettiin vielä elokuvista huolimatta jonkin verran kokoillan näytelmiä, ja niillä oli vakituisesti toimivat kuorot ja harrastuspiirit. Viikon kestäneen oleskelunsa aikana Similä sai käsityksen siitä, millaisen modernisoituvan kulttuurin keskellä amerikansuomalaiset siirtolaiset, ja siten hänen konserttiansa yleisö, lopulta eli Times Squarella jättimäiset, kirkkaat mainokset ja erityisesti purukumikuningas Wrigleyn miljoona dollaria maksanut neonvaloteos hallitsivat näkymää. (Similä 1943, 20–24, 36–37; Similä 1970, 139–140.)

Similän ensimmäinen esiintyminen New Yorkissa oli Fifth Avenuen haalissa 8. marraskuuta 1938. ”Tulijais-Konsertista” ehti ilmestyä ennakkoon pieni lehti-ilmoitus sekä lehtikirjoitus. Similän todettiin esittävän samanlaisen ohjelmiston, joka oli aiemmin saanut loistoarvosteluja Euroopan pääkaupungeissa. Hän säästäisi itseään ”suurella kanteleella” ja avustajina olisi myös työväentalon tanssiorkesterien soittajia. (Similä, leikekirja 1938–1939.) Kun konsertti oli ohi, arvion *Päivälehteen* kirjoitti Aarre Linnala, Viidennen Avenuen työväentalon näyttämön johtaja ja Similän entinen työtoveri Oulun Työväen Näyttämön ajoilta 1910-luvulta. ”Aapo Similä on soittimensa mestari ja taiteilija alallaan, mutta ei ihme, sillä Similällä on musiikki veressä”, hän aloitti ja jatkoi esittelemällä Similän uran vaiheet. Erityisesti hän mainitsi Similän vuonna 1911 Työväen musiikkiliiton musiikkijuhlien tilaustyönä säveltämän, vasemmistorunoilija Kössi Kaatran juhlarunoon perustuvan *Pohjolan raatajien juhلالaulun*, joka jäi pysyvästi suomalaisen työväestön lauluohjelmistoon. Kirjoitus jatkuu:

Sitten tuli laulajanura ahkerine opintoineen, hetkiä näyttämön partailla, sitten sävellyksiä ja sovituksia ja löytöjä suomalaisen kansanmusiikin lähteistä ja sitten ehkä lopullinen löytö, elämän työ – suomalainen kantele kunniaansa! Vanha, Kaleva-aikainen kantele oli viisikielinen. Sanotaan sen merkitsevän viittä kirjainta maamme ikivanhassa nimessä Suomi. Kanteleen viisi kieltä ja viisi sivua innoitti itse mestari Jean Sibeliuksen säveltämään kuuluisan 5: dennen sinfoniansa. Kaunis lahja Suomelle ja sen soittoa ja laulua harrastavalle kansalle. Aapo

Aapo Similä esittelee kannelta yhdysvaltalaisille *The Cleveland Plain Dealer* -lehdessä 18.12.1938. Kuva: Juhani Similän kokoelmat.

Similän kantele on 5 oktaavinen, siis 35 kieltä käsittelevä. Se on erikoisesti kuuluisan kanteletekijän Paul Salmisen Aapo Similän kansainvälistä kiertuetta varten tekemä, hienoääninen ja tarpeeksi voimakas. (*Päivälehti* 9.11.1938.)

Tämän numero viiden symboliikan oli Linnalalle esitelty Similä itse. Seuraavaksi Linnala kertoo, että ”Aapo Similä on kanteleineen vierailut jo melkein jokaisessa eurooppalaisessa pääkaupungissa ja kymmenissä radiotilaisuuksissa. Kritiikit ovat olleet loistavat ja aina sydämelliset. Soittimen erikoisuus on aina herättänyt mielenkiintoa ja herättäneet sitä myös amerikalaisessa yleisössä” (*Päivälehti* 9.11.1938).

Pian Similän esittämiä kansanlauluja kuultiin kiihtyvällä tahdilla myös muualla Yhdysvalloissa. New Yorkin jälkeen Similä suuntasi henkilöauton kyydissä intensiiviselle kiertueelle ensin Massachusettsiin ja sieltä Richmondin, New Hampshiren ja Mainen puolelle. Ensimmäinen konsertti oli Fitchburgissa 11. marraskuuta, ja *Raivaaja*-lehti mainosti tilaisuutta koko sivun ilmoituksella. Konsertteja oli lopulta yksitoista ja tahti oli hengästyttävä. Joka päivä oli vuorossa uusi näyttämö ja uusi yleisö. Konsertteja kertyi kolmetoista 14.–28. marraskuuta välisenä aikana.⁶ Vain kaksi välipäivää mahtui ohjelmaan. (Rahkonen 2020; Rahkonen, Similä & Salmi 2020; Rahkonen & Similä 2021.)

Tiiviin urakan jälkeen Similä palasi New Yorkiin. Nyt oli vuorossa esiintyminen arvostetulla areenalla, Carnegie Hallin kamari-musiikkisalissa. Kilpailu yleisön huomiosta oli kovaa, sillä New Yorkin filharmonikot esiintyivät samaan aikaan isossa salissa (*New York Times* 3.12.1938). Lehtitietojen mukaan konsertti sujui erinomaisesti, ja salin ”mainio akustiikka salli Aapon kanteleen pienimmänkin helähdyksen kuulua salin joka soppeen” (*Vaasa* 4.1.1939; Rahkonen & Similä 2021).

Juuri Amerikkaan saapunut
kuuluista suomalaisia
kansanlaulaja ja kanteleensoittaja

AAPO SIMILÄ

LAULAA
Uudessa Englannissa
seuraavilla paikkakunnilla:

Fitchburgissa perjantaina t. k. 11 p:nä
Allstonissa lauantaina t. k. 12 p:nä
W. Warehamissa sunnunt. t. k. 13 p:nä
Quincyssa maanantaina t. k. 14 p:nä
Rockportissa tiistaina t. k. 15 p:nä
Peabodyssa keskiviikkona t. k. 16 p:nä
Newportissa, N. H., torstaina t. k. 17 p.
Maynardissa perjantaina t. k. 18 p:nä
Gardnerissa lauantaina t. k. 19 p:nä
Worcesterissa sunnuntaina t. k. 20 p.

Missä paikallisesti ei ole toisin ilmoitettu,
konsertit alkavat kello 8:00 illalla.

Liput maksavat etukäteen 35 senttiä ja
konsertin aikana 40 senttiä.

Aapo Similä laulaa runsaan määrän omia sävellyksiään ja sovituksiaan. Hänen ohjelmansa on seuraava:

A. Similä, sov. Lapsetuden valloitus (kantelesoolo)
 O. Merikanto ..... Maailman tie
 O. Merikanto ..... Karjalan laulu
 A. Similä ..... Nuusjärven rannella
 E. Kauppi ..... Hoitami kantele
 E. Melartin ..... Tule illalle
 S. Ranta ..... Hää, hää

A. Similä, sov. .... Kannel (virol. kansanlaulu)
 A. Similä, sov. .... Millele tavotun? (suomal. kansanlaulu)
 A. Similä, sov. Aarnulla kyy huosoin (unkaril. kansanlaulu)
 M. Similä, sov. .... Kaunis olit sinä
 M. Similä, sov. .... Tuo neito tuon (melkeinsoittaja)

— Väliaika —

I. Mäkelä ..... Naito, jonka poika nauti
 I. Hannikainen ..... Tanssilaulu
 T. Kuula ..... Ei minun iloni ole

A. Similä ..... Hallin Jorin (balladi)
 A. Similä ..... Soutelin, soutilin
 S. Palmgren ..... Ranssuli-esitys

A. Similä ..... Kolme soitinlaulua (viedeltä 1877)

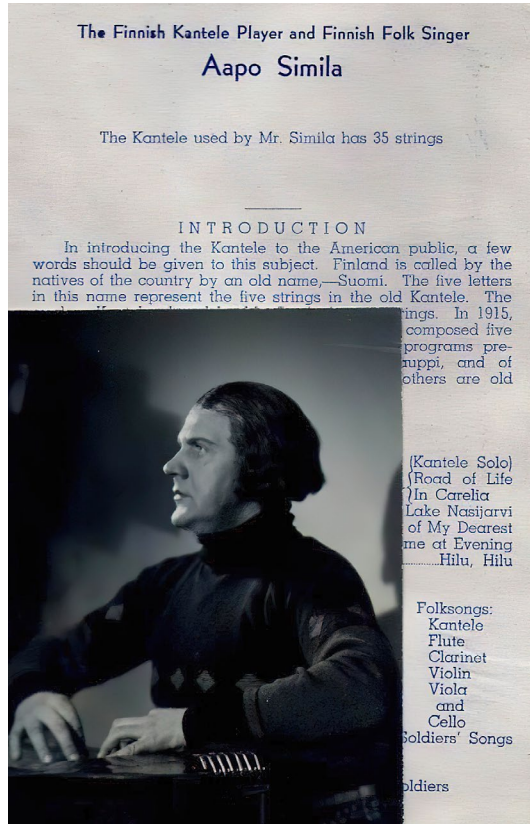
1. Suomen kantaan lähtölaulu
2. Turkinmaaillo (sov. M. Similä)
3. Kantaan paluulaulu

Aapo Similän konserttien mainos Raivaaja-lehdessä. Fitchburg marraskuu 1938. Kuva: Juhani Similän kokoelmat.

Carnegie Hallin esiintymisen jälkeen Similä jatkoi matkaa junalla kohti suurten järvien aluetta, todennäköisimmin 8. ja 10. joulukuuta välisenä aikana. Muistelmiinsa hän kirjoitti: ”Kiertueeni pisin junamatka tähän asti oli New Yorkista Warreniin, Ohioon. Ikkunasta vilahdelti maisemafilmiä. Vuoria, laaksoja, jokia, järviä” (Similä 1943, 65). Ohiossa oli vuorossa viisi konserttia joulukuisen viikon aikana.⁷ (Rahkonen 2020; Rahkonen, Similä & Salmi 2020.) Joulua ja vuodenvaihte lähestyivät, kun Similä saapui vihdoinkin suomalaisalueilla Michiganiin ja Illinois’hin. Detroitiin hän saapui 20. joulukuuta ja vietti jouluaaton Chicagossa paikallisen Sibelius-klubin perustajan Frank Nelsonin luona:

Kohtelias ja huomaavainen isäntäväki, tyylikäs koti, lohi- ja kaviaarivoileipiä, Sibeliuksen levyjä gramofonissa, luminen ilta ulkona, joulukynttilät sisällä. Voisivatko suomalaiset herrasmiehet ottaa esimerkkiä tällaisesta eteläpohjalaisen jälkeläisestä Frank Nelsonista? Hän nimittäin suunnittelee nuoreen kotiinsa kutsuiltoja jalon musiikin kuulemisen merkeissä. (Similä 1943, 40.)

Aapo Similän kiertue suuntautui Yhdysvaltojen suomalaisalueille, jo maantieteellisesti kauas kulttuurielämän keskuksista. Hän esitti tunnetuista teoksista omia kansanomaisia tulkintojaan, mutta kohtaamisissa korostui, kuten Similän muistelmia osoittaa, myös suomalaisen musiikin kaanonin vaikutus. Similä oli kotoisin nimenomaan *Sibeliuksen* kotimaasta, mikä teki vaikutuksen ainakin Frank Nelsoniin. Similän säilynyt kiertueohjelma osoittaa, että hän myös itse vetosi yleisöön

The Finnish Kantele Player and Finnish Folk Singer

Aapo Simila

The Kantele used by Mr. Simila has 35 strings

INTRODUCTION

In introducing the Kantele to the American public, a few words should be given to this subject. Finland is called by the natives of the country by an old name,—Suomi. The five letters in this name represent the five strings in the old Kantele. The Kantele has 35 strings. In 1915, the Kantele was composed five programs pre-arranged, and of others are old

(Kantele Solo)
(Road of Life)
(In Carelia)
(Lake Nasijarvi)
(Of My Dearest)
(Come at Evening)
Hilu, Hilu

Folksongs:
Kantele
Flute
Clarinet
Violin
Viola
and
Cello
Soldiers' Songs

Soldiers

Carnegie Hallin konsertin esittelylehtinen 3.12.1938.
Kuva: Juhani Similän kokoelmat.

tunnettujen säveltäjien kuten Sibeliuksen kautta (Similä, leikekirja 1938–1939).

Vuoden viimeisen konsertin Similä antoi 30. joulukuuta 1938 raittiusseuran salissa Waukeganissa, Illinois’ssa. Konsertin jälkeen istutettiin iltaa ylilääkäri Karl Beckin luona. Similä muisteli:

Joutui siinä samassa Waukeganin kaupungissa eteen uuden vuoden aatto. Eteläpohjalainen isäntäväkeni oli kutsuttu perhevierailulle vanhoihin tuttaviiinsa. Meitä jäi taloon kaksi miestä, Anssi Lahti Reisijärveltä ja toinen tämä kannelniekka. Me lähdemme Chicagon suureen kaupunkiin, jonne on täältä autolla tunnin matka. Anssi sai selville yhden suuremman suomalaisen perhevierailun, jonne meidät lausuttiin tervetulleeksi. Siellä solisi huoneet täynnä vieraita. Taasen tuo sama miellyttävä juttu: olitpa työmies, farmari, maalari, autoilija, hieroja, muusikko tai lääkäri, täysin tasa-arvoiseksi tunsit itsesi tuossa iloisessa seurassa. (Similä 1943, 48–50.)

Similän kuvauksessa korostuu suomalaisten yhteenkuuluvuus, mutta myös sosiaalisten erojen katoaminen, ainakin uudenvuoden karnevalistisissa tunnelmissa. Siihen nähden, miten voimakasta ideologisen kahtiajaon kuvaus oli 1920-luvulla ollut Yhdysvaltoihin matkustaneiden suomalaistaitelijoiden kokemuksissa, Similälle siirtolaisten maailma avautui saumattomana verkostona. Kalevan Ritarien luomat yhteydet johdattivat eteenpäin. Similä kertoi, miten Anssi Lahti kuljetti hänet lounastauolla rautatieasemalle. Verkostot oli asetettu palvelemaan kiertuetta: kun juna saapui Chicagoon, vastassa oli muuan Anssi Määttä, joka ohjasi vieraan Minneapolisin junaan. (Similä 1943, 51–52.)

Similä konsertoi Minneapolisissa 7. tammikuuta ja heti seuraavana päivänä Duluthissa, jossa hän tapasi Carl H. Salmisen, kiertueen pääjärjestäjän. Salminen oli jo ehtinyt suunnitella tiiviin ohjelman minnesotalaisten valtionkoulujen ylimpien luokkien oppilaille. Lukioiden oppilaista suuri osa olisi suomalaisia,

mutta mukana oli paljon siirtolaisperheiden jälkeläisiä muista Euroopan maista. Tämän vuoksi Similältä kysyttiin, voisiko hän laulaa myös englanniksi. (Similä 1943, 51; 55.) Similä sai mahdollisuuden esittää suomalaista kulttuuria eri taustoista tulleille nuorille – nyt ensi kerran englanniksi. Similän kansanlauluohjelman käänsi Suomi-Opiston musiikinopettaja Martti Nisonen, joka oli aiemmin YL:n kiertuetta varten englannintanut haasteellisiakin tekstejä, muun muassa laulut ”Tule illalla” ja ”Hilu hilu”. (Similä, 1943, 58; Rahkonen 2020.) Koululaiskonserttien merkitystä voi tulkita muuttuvaa siirtolaisidentiteettiä vasten. Niin Salminen kuin Similäkin kokivat tärkeäksi esittää suomalaisia lauluja nuorille, jotka olivat syntyneet Yhdysvalloissa ja joilla oli suhde Suomeen vain vanhempiensa kertomusten tai kotiensa kulttuuristen harrastusten kautta.

Minneapolisin ja Duluthin jälkeen Similä konsertoi Cloquetissa, Brullessa, Superiorissa, Virginiassa ja Hibbingissä 12.–16. tammikuuta, ja heti perään alkoi koulukiertue konsertilla Mt. Ironissa. Tämän jälkeen Similää kierrätettiin hurjaa vauhtia, ja tammikuun lopun aikana konsertteja kertyi 12 kappaletta, muun muassa Palossa ja Toivolassa. (Rahkonen 2020; Rahkonen, Similä & Salmi 2020.) Samaan aikaan suomalaiset sanomalehdet seurasivat kiertuetta. *Ilta-Sanomien* julkaisi Similän matkakirjeitä, kokemuksia Amerikan manteeesta ja elämänmuodosta modernisoituneessa maassa. Kokemukset seurasivat viiveellä, ja tammikuussa lehden lukijat saivat kuulumisia New Yorkista (*Ilta-Sanomien* 11.1.1939). Helmiikuun alussa suomalaiset lukijat saivat kuitenkin ajankohtaista tietoa, kun lehdistössä

kerrottiin STT:n sähkösanoman kautta Similän juuttuneen lumimyrskyn takia ”suomalaiselle farmille Minnesotassa”. (*Iltta-Sanomat* 3.2.1939; *Etelä-Suomen Sanomat* 4.2.1939, *Aamu-lehti* 4.2.1939; *Etelä-Saimaa* 4.2.1939.)

Helsingin Sanomat kirjoitti Similän kiertueesta 9. helmikuuta 1939:

Aapo Similän kansanlaulu- ja kantelekiertue lähentelee sadatta konserttiaan. Tammikuussa oli Minnesotan valtio kierretty, helmikuussa on Michiganin vuoro. Yli sata mieslaulajaa on avustanut Turkin sotalaulujen kertokuoroissa. Amerikan-suomalaisten sanomalehtien arvostelut ovat yleensä olleet ylistäviä. (*Helsingin Sanomat* 9.2.1939.)

Menestys oli niin suurta, että *Sisä-Suomi*-lehden pakinoitsija Juhonpoika kirjoitti ironisesti Aapo Similän ”kanteleensa ja komean lauluäänensä sekä pohjalaistamineittensa avulla” valloittaneen Minnesotan ja Michiganin ”alusmaikseen” (*Sisä-Suomi* 9.2.1939). Tässä vaiheessa lumisen Michiganin valloitus oli vasta käynnistynyt, mutta helmikuun aikana hän esiintyi lopulta 19 kertaa. Pääöskonsertti oli Hancockissa 27. helmikuuta, ja Similä lauloi kappaleen ”Tulatullallaa” viidellä kielellä (*Helsingin Sanomat* 28.2.1939). Hancockin konsertti oli kiertueen huipentumia ja osa Kalevala-juhlaa Kauth Haalilla.

Onni Syrjäniemi kuvaili *Lännen Suomettarella* pari päivää myöhemmin tilaisuuden monipuolista ohjelmaa. Aluksi kuultiin yhteislaulua, minkä jälkeen oli vuorossa Mrs. Hilma Haminan tervehdys. Sitä seurasi Martti Nisosen kirjoittama ja säveltämä *Kalevalainen tervehdys* ”aluksi hänen rouvansa Martan lausumana ja sen jälkeen Suomi-Opiston pienen

kuoron ja Kuparisaarten Lauluveikkojen esittämänä Martti Nisosen johdolla” (*Lännen Suometar* 2.3.1939). Tämän jälkeen Aapo Similä esitelmöi suomalaisesta kansanlaulusta kantele- ja laulunäyttein. Syrjäniemi antoi Kalevala-juhlaa koskevassa selostuksessaan yli puolet palstatilastaan Similän kansanlauluesitelmälle kehuen hänen laulaneen komealla äänellään selostamansa laulut niin vaikuttavasti, että ”tuskin oli tilaisuudessa ketään, jolle eivät Suomen kansanlaulut tulleet entistä rakkaammiksi”. Taiteilijan opettavainen selostus oli niin tehokas, että ”moni pieni ja ala-arvoisena pidetty kansanlaulu sai aivan uuden sisällön.” (*Lännen Suometar* 2.3.1939.) Syrjäniemi korostaa Similän tapaa ylevöittää kansanlauluja ja ikään kuin nostaa ne ala-arvoisena pidetystä asemastaan. Tämän voi tulkita laajemmin Similän kulttuuristen pyrintöjen ilmentäjänä: Similä loi kansanlaulusovituksia ja kansanomaisia tulkintoja taidemusiikin kappaleista ja siten liikkui raja-aitojen yli.

Hancockin konsertin kohokohta oli Martti Nisosen kuorosovitus Sibeliuksen *Finlandiasta*, solistina Aapo Similä. Esitys teki läsnäolijoihin niin suuren vaikutuksen, että se oli yleisön vaatimuksesta esitettävä uudelleen. Pohjois-Amerikan suomalaiset kuorot olivat esittäneet Finlandia-hymniä aluksi amerikansuomalaisen Yrjö Sjöblomin vuonna 1919 kirjoittamilla sanoilla. Uusi vaihe *Finlandian* elämässä alkoi, kun Yhdysvalloissa useaan kertaan 1920-luvulla konsertoitunut oopperalaulaja Wäinö Sola teki Sibeliukselle vuonna 1937 uuden sanoituksen, jossa hän oli käyttänyt Sjöblomin säkeitä mallinaan. (Goss 2009, 197–200; Salmi 2016, 12–22.) Sjöblom ei ollut ainoa siirtolai-

nen, jota *Finlandia* innoitti. Nisosen *Finlandia*-sovituksen hämmästyttävien piirre on se, että hän kirjoitti sanat koko sävellykseen, ei pelkästään sen hymniosaan, sekä englanniksi että suomeksi. Nisosen lyriikkaa kuultiin siis jo heti sävelrunon alusta lähtien tuttujen alkujärhdysten kera:

Auta, auttaos, Herra, oi!
Auta, auttaos, Herra, oi,
että vihdoin koittais Suomen koi!
 (Goss 2009, 197–200.)

Nisonen oli sovittanut *Finlandian* sekakuorolle ja solisteille Suomi-Opiston hyväksi pidettyä konserttia varten jo vuonna 1931 (*Lännen Suometar* 2.3.1939; Goss 2009, 197–200). On selvää, että Nisosen *Finlandian* kautta Similän kiertue kytkeytyi laajempaan Suomi-kuvan tulkintaan. Amerikansuomalaiset olivat Sjöblomin ja Nisosen kautta erityisen innokkaita sanoittamaan *Finlandiaa*, joka Suomessa oli tullut valkoisen Suomen symboliksi (Salmi 2016, 12–22). Nisonen näyttää kuitenkin etsineen *Finlandia*-tulkintaa, joka ylittäisi poliittisen kuilun punaisen ja valkoisen Suomen väliltä. Ehkä tämä kansallistunteen sanoittaminen palveli myös Similän päämääriä: amerikansuomalaisen kulttuurin piirissä oli ilmaistu jotakin sellaista, jonka hän toivoi saavan paremmin jalansijaa myös Suomessa.

Menestyksekkään Michiganin kiertueen ja Kalevala-juhlien muodostaman huipentuman jälkeen seurasi lähes kahden viikon mittainen matkustustauko. Similä suuntasi seuraavaksi Tyynen valtameren rannalle, Washingtonin ja Oregonin osavaltioihin, joista hän jatkoi vielä Kaliforniaan. Länsirannikon 14 konsertin jär-

jestäjäksi Aapo Similä onnistui saamaan Onni Syrjäniemen, joka oli esitellyt Similän konsertin jo Ashtabulassa ja joka tunnettiin Oregonin Astoriassa ilmestyvän *Lännen Suomettaren*, länsirannikon ainoan suomenkielisen sanomalehden, toimittajana. Syrjäniemi oli avustanut Wäinö Solaa tämän toisen Yhdysvaltain kiertueen aikana vuonna 1925 (Sola 1952, 161). Tukijärjestöksi Lännessä Syrjäniemi sai Yhdistyneet Suomalaiset Kaleva Veljet ja Sisaret, jotka ilmoittivat aluksi, etteivät kannata yksityisiä taiteilijoita (*Amerikan Uutiset* 25.9.1962). Syrjäniemi ryhtyi ahkerasti konsertteja mainostamaan ja käsikirjoitti Similää varten paljon pelkkää kanteleensoittoa sisältäneen radiohaastattelun saadakseen länsirannikon yleisön myötämieliseksi konserteille. Similä oli nimittäin mennyt murahtamaan Astorian konsertista innostuneen kuulijakunnan vaatiessa lisää, että ”eivätkö nämä ole jo rahansa edestä saaneet”. Syrjäniemi, jonka muistelukset Aapo Similästä julkaistiin postuumisti *Amerikan Uutiset* -lehdessä syyskuussa 1962, käsitti, että väärinymmärrys oli korjattava, ja sen radio-ohjelma teki. Muistelmatekstissään Syrjäniemi kommentoi Similän taidetta: ”Aapo kirjoitti omalla kauniilla tavallaan kansan mieleen alkuperäisen suomalaisen soittimen avuin iki-ihanteita, kuolemattomia kauneusarvoja” (*Amerikan Uutiset* 25.9.1962). Kuten Syrjäniemen lausunto osoittaa, hänelle Similän kantele oli ”alkuperäinen” suomalainen instrumentti. Ehkä Similä itse välitti tätä kuvaa konserteissaan. *The Cleveland Plain Dealer*-lehti kertoi 18. joulukuuta 1938 Similän esitelleen soitintaan ja korostaneen sen ikiaikaisia juuria: ”He said the instrument was first

constructed about 1900 years ago by the hero Vainamoinen in Kalevala, mythological ballad of Finnish antiquity.”

Ensimmäisen konserttinsa Lännessä Similä antoi 12. maaliskuuta Seattlessa. Seitsemän konsertin sarja päättyi Oregonin Portlandiin 23. maaliskuuta. Tuota pikaa matka jatkui etelään Kaliforniaan, jossa hän esiintyi kuusi kertaa, muun muassa San Franciscossa 29. maaliskuuta ja lopuksi Los Angelesissa 8. huhtikuuta 1939. (Rahkonen 2020; Rahkonen, Similä & Salmi 2020; Rahkonen & Similä 2021.) Matkakirjeissään Similä kertoi, millaista oli maassa, jossa kaikilla oli ”hurry up” (*Keskisuomalainen* 12.4.1939). Kalifornian Reedleyssä 5. huhtikuuta päivätyssä kirjoituksessa Similä runoili mahdollisuuksien maasta:

Istun farmarin pihalla, puutarhapöydän ääressä. Aurinko paistaa, linnut laulavat, mehiläiset survovat. On sellainen Suomen kesä. Vieressäni kasvaa appelsiinipuita, täydessä hedelmälästissa. Vanha farmari ajaa poutaisella pellolla traktoria. Hän on nuorena ’kutsuntalakkolaisena’ lähtenyt länteen. 40 vuoden kuluessa hän on raivannut uljaan hedelmäfarmin koskemattomaan nurmikkoon. Mahavat palmut seisovat porttipylväinä hänen talonsa edessä. (*Keskisuomalainen* 12.4.1939.)

Yhdysvaltain-matkalla hän oli tavannut monia, jotka olivat menestyneet uudessa maassaan mutta ikävöivät kotiin. Laulaja oli laukaissut tunteen, joka oli samalla nostalginen ja melankolinen:

Täällä tuntuu siltä, että minä kanteleen avulla yritän koroittaa kansalaisten koti-ikävän moninkertaiseksi. Ja minua itseänikin jäytää hiljainen murhe-

mieli nyt erityisesti mutta se näkyy olleen ’päällä’ koko Amerikan matkan. (*Kaleva* 18.4.1939.)

Näitä sanoja kirjoittaessaan Aapo Similä oli tietoinen siitä, että puhutteli konserteillaan sellaista suomalaisen kulttuurin kokemusta, joka kuuntelijoilla palautui vuosikymmenien päähän – sellaiseen Suomeen, jota ei ehkä enää ollut olemassa. Similä oli tietoinen myös siitä, että kiertueurakka oli lähestymässä päätetipsettään. Los Angelesista hän matkusti junalla – kolme yötä ja kaksi päivää – Minnesotaan, jossa hän esiintyi viidesti, viimeisen kerran Duluthissa 27. huhtikuuta 1939 (*Ilta-Sanomat* 25.5.1939, Similä 1943, 97). Toukokuun alussa hän matkusti New Yorkiin, vieraili maailmannäyttelyssä Suomen paviljongissa, mutta ei enää esiintynyt (Similä 1943, 99–106). Matka Eurooppaan alkoi Aquitania-laivalla kohti Lontoota, jonne hän saapui 23. toukokuuta. Kotimaan kamaralle hän astui neljä päivää myöhemmin tultuaan vuorolaivalla Tukholmasta Turkuun (Rahkonen 2020).⁸ Ennätysellisen mittava kiertue oli päättynyt.

Lopuksi

Matkustaessaan kohti kotimaata Aapo Similä suunnitteli jo tulevaisuutta. Hän kirjoitti Lontoossa 23. toukokuuta 1939 kannanoton, joka oli suunnattu ”suomalaisille laulutaiteilijoille”. Kirje julkaistiin *Helsingin Sanomissa* neljä päivää myöhemmin. Tässä kirjeessä Similä julkaisi suunnitelmansa perustaa kvartetti, joka laulaisi kansanlauluja ja säestäisi itseään kantelein. Tavoitteena oli kotimaan kiertue tal-

Oulun pojat Hannes Saari ja Aapo Similä esittivät yhdessä Emil Kaupin ja Pasi Jääskeläisen ”Laivan kannella” ja Oskar Merikannon ”Onnelliset” Similän Kalifornian kiertueen päätteeksi Los Angelesissa 8.4.1939. Kuvassa Saari on lähdössä viemään autollaan Similää Fort Braggin asemalle. Kuva: Juhani Similän kokoelmat.

vella 1940–1941 (*Helsingin Sanomat* 27.5.1939). Vaikka keväällä 1939 kansainväliset jännitteet olivat jo ilmassa, oli vielä mahdollista aavistaa, miten nopeasti maailmanpoliittinen tilanne muuttuisi. Syyskuussa käynnistyi toinen maailmansota, mikä pysäytti kansainvälisen kiertuetoiminnan ja asetti myös suomalaisen kulttuurin toisenlaisten haasteiden eteen. Similän Yhdysvaltain-matka oli tapahtunut vain vähää ennen maailmanpalon syttymistä.

Aapo Similän Euroopan-kiertueet olivat tapahtuneet suurlähetystöjen tuella, osana kulttuurivientä ja virallista Suomi-kuvan edistämistä. Yhdysvaltain-matkan konteksti oli kuitenkin toinen. Se kumpusi Similän omasta intohimosta edistää suomalaista kulttuuria ja varsinkin kanteleen tuntemusta suomalaisuuden symbolina. Tässä työssä hän vetosi lukumystiikkaan, pentagrammiin, joka kietoi yhteen sanan ”Suomi”, viisi maakuntaa ja niiden säveltäjät sekä kanteleen, jota Similä käytti visuaalisena elementtinä pentagrammin osana. Lukuun viisi sisältyi hänellä myös henkilökohtaista taikauskkoa, kuten hän *Seura*-lehden haastattelussa vuonna 1938 kertoi. Kulttuurivientipyrkimystään Yhdysvaltoihin Similä ei kuitenkaan pystynyt toteuttamaan yksin. Taustalla oli Kalevan Ritareina tunnetun verkoston ja salaseuran aktiivinen toiminta suomalaisen kulttuurin edistämiseksi Yhdysvalloissa. On ilmeistä, että 1930-luvun lopussa kansanlaulujen ja kanteleensoiton asema suomalaisuuden tunnuksena oli jo siirtynyt taka-alalle, mutta siirtolaisväestön keskuudessa sille oli yhä kysyntää. Similä löysi kulttuurimyönteisen yleisön Yhdysvalloista. Samalla hän oli tietoinen siitä tavasta, jolla

hän puhutteli siirtolaisyleisön mieliin jäänyttä mielikuvaa kotimaastaan. Toisaalta Similän konsertit olivat kulttuurisia hybridejä, joissa kansanlaulusovitus rinnalla esiintyi suomalainen taidemusiikki, uusina tulkintoina ja kansainväliselle yleisölle suunnattuina sovituksina. Tästä erinomainen esimerkki oli Martti Nisosen *Finlandia*-sovitus, jossa Aapo Similä pääsi lauluäänellään tulkitsemaan kansakunnan tunteja. Similän toimintaa sävytti paitsi ylijärjisyys myös ylisukupolvelisuus: hän esiintyi erityisen aktiivisesti koululaisyleisölle, tulkitsemassa kansanlauluja sukupolvelle, joka eli jo uudenlaisen yhdysvaltalaisen mediakulttuurin keskellä ja jolla ei enää ollut omakohtaista kokemusta Suomesta. Yhdysvaltain-kiertueella oli Similälle myös väli-neellinen merkitys. Hän halusi vaikutusvaltaa Suomessa, mistä kertoo se, että hän jo paluumatkan aikana lähetti kannanoton suomalaisille sanomalehdille. Similän esitystoiminta ja repertuaari olivat nojautuneet 1800-luvun musiikkiperinnön varaan, mutta hän oli toiminut pikemminkin kulttuurisessa marginaalissa kuin sen keskiössä. Kalevalaisilla sävyillään hän oli korostanut jatkumoa menneen ja nykypäivän välillä. Hän halusi myös aktiivisesti lisätä kansanmusiikin ja kantelemusiikin näkyvyyttä Suomessa, mihin paluumatkan aikana lähetetty vetoamuskin viittaa.

Similän Yhdysvaltain-kiertue oli merkittävä ponnistus jo pelkästään maantieteellisen laajuutensa ja intensiivisyytensä ansiosta. Aikaisemmassa tutkimuksessa on todettu Similän ”kokeilleen voimiaan rapakon takana” ja todettu, etteivät konsertit olisi menestyneet yhtä hyvin kuin Euroopassa, sillä Similän

pohjalainen olemus ”ärskytti suomalaisten haalien työläispiirejä” (Jalkanen 1992, 11–12). Kuten olemme osoittaneet, Similä onnistui rakentamaan konserttisarjan, joka nimenomaan tavoitti haalien yleisön ja joka ulottui kouluihin asti. Laajan, 150 konserttia kattavan kokonaisuuden toteutuminen ei olisi ollut mahdollista ilman henkilökohtaista paneutumista ja taitavasti koottuja sosiaalisia verkostoja. Tämä toiminta tapahtui kaukana Suomesta, mutta Similä kirjoitti jatkuvasti matkakirjeitä kiertueeltaan ja tavoitteli kotimaisen yleisön huomiota. Suomessa on usein nostettu esiin se, miten merkittäviä julkisuustapahtumia New Yorkin maailmannäyttely ja Paavo Nurmen Yhdysvaltain-kiertue olivat sen sympatian ja huomion kannalta, jonka Suomi sai talvisodan puhjettua. Artikkelimme valossa on selvää, että myös Aapo Similän kiertue teki julkisuustyötä Suomen hyväksi vuosina 1938–1939 Kalevan Ritareiden avustuksella.

VIITTEET

- 1 Kulttuuriviennistä ks. esim. Clerc 2015, 145–173; Salmi 2008, 330–347; Siikala 1976.
- 2 Suomalaisessa digitoidussa sanomalehtiaineistossa sana ”kulttuurivienti” nousee esille vuodesta 1929 lähtien. Ks. lähemmin esim. *Iltalehti* 17.1.1929; *Uusi Suomi* 4.5.1930. Ruotsinkielinen sana ”kulturexport” esiintyy jo vuodesta 1925 lähtien. Ks. lähemmin *Hufvudstadsbladet* 17.4.1925; *Åbo Underrättelser* 17.6.1925.
- 3 Verkkönäyttely on osoitteessa <https://www.globalmusic.fi/fi/verkkoaineisto/aapo-simila>

- 4 Vuoden 1938 kiertueella jaettiin esiintymispaikoissa viidellä eri kielellä painettua käsiohjelmaa. Niistä löytyivät laulujen tekstit, tietoa kanteleesta, ohjelmiston säveltäjänimistä, Suomen kartta, eri läänien vaakunat sekä suomalaisten yritysten ja matkailukohteiden mainoksia Helsingistä Viipuriin ja Ouluun.
- 5 Similä oli ollut toista kymmentä kertaa vastaanottamassa Helsingin satamassa sekä eri kahviloissa itse laulaen että orkesteria johtaen joka vuotisen kesäkuun 500 amerikansuomalaisen retkikunnan ja pitkin vuotta pienempiä ryhmiä (Similä 1943, 44; Engelberg 1944, 387). Salminen oli yksi näiden ”joukkomatkojen” järjestäjistä, joka vieraili Suomessa 1920- ja 1930-luvuilla kertomassa amerikansuomalaisten elämästä ja Amerikasta. Salminen oli Helsingissä myös kesällä 1937 (Engelberg 1944, 372), ja Aapo Similä ja Carl Salminen lienevät jo tällöin sopineet alustavasti Yhdysvaltain-kiertueesta.
- 6 Konserttipaikat olivat 14.11. Quincy, MA, 15.11. Rockport, MA, 16.11. Peabody, MA, 17.11. Newport, RI, 18.11. Maynard, MA, 19.11. Gardner, MA, 20.11. Worcester, MA, 21.11. Peabody, MA, 22.11. Milford, NH, 23.11. Fitzwilliam, NH, 25.11. Ashby, MA, 26.11. West Paris, ME, 28.11. Rockland, ME.
- 7 Nämä konsertit olivat 1.12. Warren, OH, 13.12. Conneaut, OH, 15.12. Fairport Harbor, OH, 17.12. Cleveland, OH ja 18.12. Ashtabula, OH.
- 8 Kiertueen päättyminen uutisoitiin laajasti, ks. esim. *Ilta-Sanomien* 27.5.1939; *Uusi Aura* 28.5.1939; *Kaleva* 25.4.1939, 28.5.1939; *Kaiku* 28.5.1939; *Karjala* 28.5.1939; *Amerikan Suometar* 25.4.1939; *Päivälehti* 9.4.1939; *Liitto* 12.4.1939; *Svenska Pressen* 11.4.1939.

AINEISTO

SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET

Aamulehti

4.2.1939,
24.11.1935.

Amerikan Suometar 25.4.1939.

Amerikan Uutiset 25.9.1962.

Etelä-Suomen Sanomat 4.2.1939.

Etelä-Saimaa 4.2.1939.

Helsingin Sanomat

9.2.1939,
28.2.1939,
27.5.1939.

Hufvudstadsbladet 17.4.1925.

Iltalehti 17.1.1929.

Iltä-Sanomat

11.1.1939,
3.2.1939,
25.5.1939,
27.5.1939.

Itä-Häme 31.8.1938.

Kaiku 28.5.1939.

Kaleva

17.12.1934,
13.2.1938,
13.9.1938,
18.4.1939,
25.4.1939,
28.5.1939,
28.5.1939.

Keskisuomalainen 12.4.1939.

Käkisalmen Sanomat 26.6.1907.

Liitto 12.4.1939.

Lännen Suometar 2.3.1939.

New York Times 3.12.1938.

Päivälehti

9.11.1938,
6.3.1939,
9.4.1939.

Saimaa 4.2.1939.

Seura 20.4.1938.

Sisä-Suomi 9.2.1939.

Svenska Pressen 11.4.1939.

Uusi Aura 28.5.1939.

Uusi Suomi 4.5.1930.

Vaasa

1.4.1935,
4.1.1939.

Åbo Underrättelser 17.6.1925.

Aapo Similän leikekirjat (Juhani Similän kokoelmat)

Similä, leikekirja 1936–1937. Sisältää laajasti Aapo Similän leikkeitä niin kotimaasta kuin kansainvälisesti, muun muassa artikkelissa viitattu Similän haastattelu *Lietuvos Aidas* -lehdessä vuonna 1936.

Similä, leikekirja 1938–1939. Sisältää laajasti Yhdysvalloissa ilmestyneitä ilmoituksia, uutisia ja arvioita, esim. *New Yorkin Uutiset* 13.11.1938; *Raivaaja* 18.11.1938; *The Cleveland Plain Dealer* 18.12.1938; *New Yorkin Uutiset* 22.12.1938; *Päivälehti* 23.12.1938; *New Yorkin Uutiset* 24.12.1938; *The Waukegan News* 29.12.1938; *Raivaaja* 30.12.1938; *The Waukegan News* 30.12.1938; *Hibbing Daily Tribune* 10.1.1939; *Päivälehti* 14.1.1939; *News of Our Toivola* 20.1.1939; *Päivälehti* 8.2.1939; *Päivälehti* 9.2.1939; *Päivälehti* 11.2.1939; *Amerikan Suometar* 2.3.1939; *Päivälehti* 6.3.1939; *The Aberdeen Daily World* 13.3.1939; *Päivälehti* 9.4.1939; *Karjala* 12.4.1939; *New York Mills Herald* 20.4.1939; *Duluth News-Tribune* 21.4.1939; *Amerikan Suometar* 25.4.1939. Lisäksi päiväämättömiä leikkeitä, ilmoituksia ja muuta aineistoa.

KIRJALLISUUS

- Aaltio, E. A. 1953. *Minnesotan suomalaisia – Liikemiehiä, lakimiehiä, lääkäreitä*. Vammala, E. A. Aaltio.
- Clerch, Louis 2015. Gaining Recognition and Understanding on her own terms: The Bureaucracy of Finland’s Image Policy, 1948–66. Teoksessa Louis Clerch, Nikolas Glover, Paul Jordan (toim.), *Histories of Public Diplomacy and Nation Branding in the Nordic and Baltic Countries: Representing the Periphery*. Leiden, Brill, 145–173.
- Engelberg, Rafael 1944. *Suomi ja Amerikan suomalaiset: keskinäinen yhteys ja sen rakentaminen*. Helsinki, Suomi-seura.
- Goss, Glenda Dawn 2009. *Sibelius, Amerikka ja amerikkalaiset: vieläkö lähetämme hänelle sikareja?* Porvoo, WSOY.
- Hakala, Joyce A. 2007. *The Rowan Tree: The Life-work of Marjorie Edgar Girl Scout Pioneer and Folklorist with Her Finnish Folk Song Collection Songs*. St. Paul, Pikebone Music.
- Hakala, Joyce A. 1997. *Memento of Finland: A Musical Legacy*. St. Paul, Pikebone Music.
- Ilmonen, S. 1930. *Suomalaisten sivistyshistoria: johtavia aatteita, harrastuksia, yhteispyrintöjä ja tapahtumia siirtokansan keskuudessa*. Hancock, MI, Suom.-lut. kustannusliikkeen kirjapaino.
- Jalkanen, Pekka 1992. Aapo Similä. Kansanlaulaja vastoin tahtoaan. Teoksessa Tapio Lipponen, Pekka Jalkanen, Kari Vanhapiha ja Pekka Oesch (toim.), *Aapo Similä, Elämäni. Muisteluita ja päiväkirjamerkintöjä*. Helsinki, Maailman musiikin keskus, 5–17.
- Kero, Reino 1997. *Suomalaisina Pohjois-Amerikassa. Siirtolaiselämää Yhdysvalloissa Kanadassa*. Suomalaisen siirtolaisuuden historia II. Turku, Siirtolaisuusinstituutti.
- Nygård, Mari 1998. Amerikansiirtolainen ja suomalaiset filmit 1921–1939. *Siirtolaisuus-Migration*, 25(4), 11–19.
- Pekkarinen, Tatu 1929. *Hauska tutustua. Viisunikkarin elämyksiä Lännen kultamaassa*. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Kirja.
- Rahkonen, Carl 2020. *Aapo Similä’s Tour to the United States in 1938–39*. <https://www.globalmusic.fi/fi/verkkoaineisto/aapo-simila/filmografia/tour-united-states-1938-39> (Luettu joulukuussa 2021.)
- Rahkonen, Carl & Similä, Juhani 2021. Aapo Similä’s Tour to the U.S. *Finnish American Reporter* February 2021.
- Rantanen, Saijaleena 2017. Raittiusliikkeestä haalisosialismiin. Musiikin harrastustoiminnan muotoutuminen amerikansuomalaisissa siirtolaisyhteisöissä Yhdysvalloissa 1900-luvun vaihteessa. *Musiikki* 47 (3), 38–59.
- Rantanen, Saijaleena 2019. Music and migration. John Rosendahl as a musical entrepreneur in the United States in the 1920s and early 1930s. Teoksessa Johanna Leinonen ja Auvo Kostiainen (toim.), *Transnational Finnish mobilities: proceedings of Finn Forum XI*. Turku, The Migration Institute, 85–103.
- Rantanen, Saijaleena 2020. Workers of the World Awaken! The Songs of Finnish North Americans as Social and Ideological Mediators at the turn of the 20th Century. Teoksessa Toni-Matti Karjalainen & Kimi Kärki (toim.), *Made in Finland*. London, Routledge, 111–122.
- Ruusuvuori, Oiva (toim.) 1939. *YL Amerikassa*. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Kivi.
- Salmi, Hannu 2016. Korpikuusen kyneleet ja itenäisyyden alkutaival. Teoksessa Marjo Kaartinen, Hannu Salmi ja Marja Tuominen (toim.), *Maamme. Itsenäisen Suomen kulttuurihistoria*. Helsinki, SKS, 29–48.
- Salmi, Hannu 2015. Jean Sibelius ja suomalainen

- kulttuuri – Finlandian muuttuvat merkitykset. Teoksessa *Sibelius 150: Lahti Sibelius Festival*. Toim. Teemu Kirjonen, Taina Rätty, Hannele Eklund. Lahti, Sinfonia Lahti, 12–22.
- Salmi, Hannu 2008. Suomalainen kulttuuri ja kansainvälistymisen strategiat. Teoksessa *Suomen ja kansanvallan haasteet. Suomen eduskunta 100 vuotta, osa 12*. Helsinki, Edita, 330–347.
- Seppälä, Mikko-Olavi 2009. *Hauska poika: kuplettilaulaja J. Alfred Tanner*. Porvoo, WSOY.
- Siikala, Kalervo 1976. *Suomen kansainväliset kulttuurisuhteet*. Helsinki, Kirjayhtymä.
- Similä, Aapo 1941. *Rikkaruohoja musiikin kukkatarhassa*. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Kivi.
- Similä, Aapo 1943. *Kullanpalvojain maa – miltä Amerikka näytti v. 1939*. Helsinki, Kirjamies.
- Similä, Aapo 1953. *Totuuden puhujalleko yösiä. Tuokioita erään taiteilijan vaelluksesta*. Aapo Similä, Helsinki.
- Similä, Aapo 1970. Muistelmia teatteritoiminnasta Oulussa vuosisatamme alkuvuosikymmeninä. *Kaltio* 5/1970, 139–140.
- Smeds, Kerstin 1996. *Helsingfors–Paris: Finlands utveckling till nation på världsutställningarna 1851–1900*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, 598. Helsingfors, SLS.
- Sola, Wäinö 1952. *Wäinö Sola kertoo 2*. Porvoo, WSOY.
- Sundsten, Taru 1977. *Amerikansuomalainen työväenteatteri ja näytelmäkirjallisuus vuosina 1900–1939*. Turku, Siirtolaisinstituutti-Migrationinstitutet.
- Suolahti, Olli 1946. *Trubaduurina kaukomailla*. Hämeenlinna, Karisto.
- Söderling, Ismo & Issakainen, Kaisu 2019. *Kalevan Ritarit – amerikansuomalainen salaseura. Turun Sanomat* 25.5.2019.
- Tompuri, Elli 1942. *Tieni jatkuu*. Porvoo, WSOY.
- Virtanen, Keijo 1986. Siirtolaisten kulttuuritoiminta. Osallistumismahdollisuuksia jokaiselle. Teoksessa Keijo Virtanen, Arja Pilli ja Auvo Kostiaainen (toim.), *Suomen siirtolaisuuden historia III. Sopeutuminen, kulttuuritoiminta ja paluumuutto*. Turku, Turun yliopisto, 145–208.
- Virtanen, Keijo 2014. Finnish Identity in Immigrant Culture. Teoksessa Auvo Kostiaainen (toim.), *Finns in the United States. A History of Settlement, Dissent, and Integration*.
- East Lansing, MI, Michigan State University Press, 173–203.

MUUT LÄHTEET

- Rahkonen, Carl, Similä, Juhani & Salmi, Hannu 2020. *Aapo Similä's Concerts in the United States, 1938–1939. Aapo Similän Yhdysvaltain-kiertue 1938–39* (videovisualisointi), <https://www.globalmusic.fi/fi/verkkoaineisto/aapo-simila/yhdysvaltain-kiertue-1938-39> (Luettu joulukuussa 2021.)